
Русинський рух у сучасній Румунії: ідентифікація, структура, рефлексії

Михайло Зан

УДК 323.13(498.41=161.2)

Mykhailo Zan. Ruthenian movement in modern Romania: identification, structure, reflection. In the article considered the evolution of the Ruthenian movement in modern Romania, who went public and political arena in the country at the beginning of the XXI century. According to the results of population census 2002 found out the specifics of Rusyn identity. The questions of parliamentary representation of Rusyns analyzed through the public activity of Gheorghe Firczak and Cultural Union of Rusyns in Romania. The ambiguous evaluations of Ruthenian movement in ethnographic field of Maramureș County are illustrated. The author concludes amorphous of Ruthenian movement in Romania compared to the Prešov Region or Transcarpathia and disparity of mobilization (situational) vector of its leaders and primordial (Ukrainian) essence of his «unconscious recipients».

Mykhailo Zan. Mișcarea ruteană în România contemporană: identificare, structura, reflecție. În articol este analizată evoluția mișcării rutene din România contemporană, care a avansat în arena social-politică din țară la începutul sec. XXI. Este evidențiat specificul indentității rutene conform rezultatelor recensământului populației din 2002. E analizată chestiunea reprezentării parlamentare a rutenilor prin activitatea liderului public Gheorghe Firczak și Uniunii Culturale a Rutenilor din România. E ilustrată conceperea diferită a mișcării rutene în terenul etnografic Maramureșan. Autorul conchide că mișcarea ruteană din România în comparație cu regiunile Preașiv și Transcarpatică e amorfă, iar vectorul forței de mobilizare (situative) a liderilor săi deasemeni nu coincide ca și esența primordială a «recipienților inconștienți».

Постановка проблеми. Упродовж останніх років у наукових колах триває дискусія щодо русинської ідентичності. Поряд з методологічною дилемою щодо статусу цієї спільноти в країнах Центрально-Східної Європи поступово активізувався рух лідерів русинських громадських організацій. Світові конгреси русинів, потужна видавнича діяльність, рекламна політика мас-медіа спричинилися до створення схвального ментального сприйняття цієї «проблеми» в суспільній свідомості.

Ще понад десятиліття тому, виступаючи на П'ятому світовому конгресі русинів, ідеолог світового русинства Павло-Роберт Магочій зауважив, що кожна країна, «де живуть русини (окрім Румунії), має щонайменше одну організацію, яка публікує газети і книги та спонсорує різноманітні культурні програми»¹. Уже у 2000 році завдяки змінам у законодавстві виникла відповідна організація і в Румунії. Відтоді поряд з українським національно-культурним рухом, репрезентованим Союзом українців Румунії (СУР), розпочалося формування специфічного русинського етнокультурного руху Румунії. Отож, Румунська держава виявилася однією з останніх держав центрально-східного ареалу (поряд зі Словаччиною, Польщею, Чеською Республікою, Угорщиною, Сербією та Хорватією), яка легітимувала русинський рух.

Громадську організацію під назвою «Культурний союз русинів Румунії» («Uniunea Culturală a Rutenilor din România») очолив доктор історії Георгій Фірцак. Не зважаючи на те що в державі (за офіційним переписом населення 2002 року) уважають себе русинами лише 257 осіб, лідер товариства представляє інтереси цієї меншини в парламенті у складі парламентської групи національних меншин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні в науковій літературі проблема новітнього русинства на теренах Румунії майже не представлена. На нашу думку, саме внаслідок браку прикладних етносоціологічних та етнополітологічних досліджень ця проблема навіть не потрапляє в поле зору експертів, які прагнуть узагальнювати та робити висновки на перспективу. Так, аналізуючи процеси асиміляції та етнографічної сегментації українців у Польщі, Угорщині, Словаччині та Румунії, дослідниці Світлана Мітряєва та Анжеліка Клайзнер узагалі не згадують про існування русинської організації в Румунії². В іншій публікації А. Клайзнер знову звертає увагу на конфлікт між Союзом українців Румунії (СУР) та Демократичним союзом українців Румунії (ДСУР) і констатує, що «випадків ідентифікації себе як представників русинської етнічної групи/національності серед українців у цій країні не зафіксовано»³.

Не зовсім послідовними та малослівними є й автори, які відстоюють національно-культурне становлення русинської ідентичності у світовому вимірі. У своїй праці «Народ нізвідки: ілюстрована історія карпаторусинів» П.-Р. Магочій згадує, що «... існує декілька карпаторусинських сіл на південь від річки Тиса у регіоні Марамуреш північної Румунії...»⁴. За його припущеннями, у світі проживає 1 640 000 русинів, з них 20 000 є мешканцями Румунії⁵. Така цифра представлена в україномовному виданні праці автора за 2006 рік. Натомість у румуномовному варіанті книжки П.-Р. Магочія замість 20 000 з'являється інша цифра – 34 000 русинів, які мешкають у Румунії⁶. Замість загальної кількості в 1 640 000 осіб у цій праці вже 1 654 500 русинів світу. Виникає питання щодо причини подібної цифрової трансформації саме в румуномов-

ному варіанті видання «Народ нізвідки». Привертає увагу й те, що румуномовна версія книги видана за підтримки Культурного союзу русинів Румунії⁷.

Про практичну відсутність наукового вивчення русинського руху в Румунії свідчить той факт, що в розділі «Третє русинське національне відродження (з 1989 року)» теоретик і практик світового русинства тільки лаконічно згадує про створення русинських організацій «дещо пізніше в Румунії та Хорватії»⁸. Також зауважено, що уряд Румунії поряд зі Словаччиною, Чеською Республікою, Угорщиною, Сербією та Хорватією визнає карпаторусинів національною меншиною, яка має власного депутата в парламенті в Бухаресті⁹. Водночас у цій самій частині видання відсутня жодна фотоілюстрація, яка відображала б сучасні реалії русинського руху в Румунії. Це саме стосується й румуномовного варіанта праці.

У виданій 2002 року П.-Р. Магочієм брошурі «Карпатські Русини» серед переліку культурних та наукових інституцій взагалі не вказано Культурний союз русинів Румунії¹⁰. Безперечно, це свідчить про підготовку до друку цього видання задовго до створення громадської організації в Румунії. Однак видана 2003 року румунською мовою нова брошура вченого під редактуванням Г. Фірцака вже містить необхідну інформацію про русинське товариство в Румунії¹¹.

Молдовський історик, головний редактор Міжнародного історичного журналу «Русин» та президент Громадської асоціації «Русь» Сергій Суляк також досить лаконічно обходить тематику русинського руху в Румунії. Він тільки згадує, що в сусідній державі русини мають свого представника в парламенті та отримують урядову фінансову допомогу¹². Заслуговує на увагу оцінка деструктивного потенціалу русинського руху Румунії в огляді відомого молдовського аналітика Володимира Брутера. У своїй розгорнутій статті, присвяченій місцевим виборам у Румунії 2004 року, автор констатує, що електоральні невдачі української меншини спричинені двома чинниками. Перший – це «відсутність ідеї», тобто неспроможність місцевої еліти висвітлювати позитивний імідж України для пересічного виборця; адже йому нав'язують, навпаки, негативний контекст України як держави. Другий – це проблема розколу між українцями й русинами, що призводить до електорального розмежування, і зрештою, розпорошення голосів та скорочення представництва на місцевому рівні¹³.

Аналізуючи етнічні, мовні та конфесійні колізії ідентифікації українців повітів Сату Марє та Марамуреш, румунська дослідниця українського походження Ірина Люба Горват принагідно торкається проблематики русинства Румунії. Грунтуючись на власних етнологічних дослідженнях повітів Сату Марє та Марамуреш, авторка відкидає твердження П.-Р. Магочія про 34-тисячний етнічний масив русинів у Румунії, зокрема в повіті Марамуреш. Адже тут ідентифікували себе русинами тільки 56 осіб, більшість яких є мешканцями міста Бая Марє. На думку дослідниці, фіаско русинської ідентифікації є однією з колізій перепису 2002 року в Румунії¹⁴.

У своїй статті І.-Л. Горват ставить риторичне запитання щодо етнокультурної чи суспільно-політичної природи русинського руху в Румунії. І логіка викладу матеріалу спонукає саме до етнополітичної складової, адже в повіті Сату Марє під час перепису виявилось лише 19 русинів. Водночас на парламентських виборах Культурний союз русинів Румунії в цьому краї мобілізував понад 300 симпатиків, які забезпечили разом з іншими депутатське крісло Г. Фірцаку¹⁵.

Таким чином, у науковій літературі проблематику русинського руху тільки почали висвітлювати окремі дослідники. Саме тому характерним є фрагментарність, вибірковість представлених сюжетів цієї проблеми. Отже, наразі є актуальним комплексно презентувати інституціалізацію русинського руху Румунії як складову етногромадських рухів у країнах Центрально-Східної Європи.

Мета і завдання студії. Головною метою нашої публікації є окреслення структурно-організаційного оформлення русинського руху в сучасній Румунії та визначення його специфіки. У контексті цієї мети автор прагне вирішити такі завдання:

- з'ясувати локалізацію русинської етноідентифікації за допомогою результатів перепису населення 2002 року та інших джерел;
- окреслити структурно-організаційні параметри русинського руху Румунії;
- висвітлити діяльнісний аспект русинського руху в контексті представництва його в парламенті країни;
- проаналізувати оцінки роботи Культурного союзу русинів Румунії серед творчої інтелігенції, представників громадських організацій;
- проілюструвати рефлексії русинського руху в середовищі респондентів сільської місцевості повітів Марамуреш та Сату Марє.

Русинська етноідентифікація в Румунії

Зауважимо, що провести аналіз географії русинської ідентифікації в розрізі повітів Румунії на основі оприлюднених результатів наразі неможливо. У доволі деталізованому виданні результатів перепису населення, проведеного 18–27 березня 2002 року, рубрика «Русини» просто відсутня¹⁶. Власне, і загальна кількість русинів, згідно з останнім переписом, також стала предметом маніпуляцій. У різних виданнях фігурували відмінні цифри. Так, відома словацька русиністка Анна Плішкова у 2007 році помилково констатувала, що русинське народне самоусвідомлення досить слабе, про що свідчить «списованя людей в Румунії з року 2001, в яким к Русинам ся приголосило лем 393 людей»¹⁷. Як бачимо, авторка допустила аж дві цифрові помилки (рік перепису та реальна кількість русинів). У попередніх даних перепису аналітики зазначали, що в цілому по державі ідентифікували себе русинами 262 особи, яких включили в рубрику «Українці-Русини»¹⁸. У пресі СУР Михайло Трайста, критично розцінюючи перспективи русинства в Румунії, оперував офіційною цифрою 257 осіб¹⁹.

В одному з матеріалів, які пропагують європейську практику мультикультуралізму, під назвою

«Етнокультурне розмаїття в Європі» («Diversitate Etnoculturală în Europa») зазначено, що в Румунії проживають 20 етнічних груп, яких визнано національними меншинами²⁰. Привертає увагу той факт, що найрозлогішою є інформація про угорців і найлаконічнішою щодо албанців та русинів. Зокрема, констатується, що русини (rutenii) становлять 0,29 % населення Румунії і проживають уздовж кордону з Україною, зокрема в Добруджі та Банаті. Утім, цифра 0,29 % зовсім не стосується русинів, а саме українців. Водночас щодо українців зазначено, що «українців та русинів» можна зустріти в прикордонному повіті Марамуреш²¹.

Таким чином, румунські автори (не тільки зазначеного видання) не зовсім чітко розрізняють етнічну чи національну специфіку русинів порівняно з українцями. Якщо проаналізувати статистичні дані, які було оприлюднено після проведення перепису, то у всіх випадках вказується рубрика «Українці-Русини» («Ucraineni-Rutenii»). Отже, попередньо тільки 262-х осіб Румунії, які визначили себе русинами, статистика включила до домінуючої групи українців. Тому в попередніх результатах перепису населення цифра 61 353 (0,3 %) означала саме цей етнічний тандем «українців-русинів». Це саме стосується й секеїв (583 особи), які ввійшли до угорської етногрупи; сасів (1 422 особи) та швабів (2 963 особи), що інкорпоровалися до німецької етноспільноти; домінуюча етнічна спільнота румун включила аромун* (25 053 особи) і македорумун (1 334 особи)²².

Принагідно зауважимо, що попередні дані перепису 2002 року відрізнялися від оприлюднених пізніше офіційних даних в інших виданнях. Так, в одному з них зазначено, що кількість русинів становить саме 257 осіб. Власне цю цифру наразі й прийнято вважати офіційною кількістю русинів у Румунії. Однак тепер вони вже належать не до групи «Українці-Русини», а до категорії «Інші етнії» поряд з македонцями (695 осіб), албанцями (477 осіб), карашованами** (206 осіб), словенцями (202 особи) та гагаузами (43 особи). Водночас група аромун зменшилась і нині складає 24 645 осіб, як і македорумун – 1 298. Зрозуміло, що їх зарахували до румунської етногрупи. Так само зменшилась кількість секеїв (532 особи), сасів (1 420 осіб), але побільшало швабів (2 995 осіб), яких також занесли відповідно до угорської та німецької етнічних груп. Парадоксально, але з іншого боку, субетнічну групу угорців чанго (1 266 осіб) у результатах перепису презентували як самостійну етноспільноту²³.

Цікаво, що в майже півмільйонному повіті Гунедоара (Hunedoara), який презентує лідер русинського руху Г. Фірцак, за переписом 2002 року, 220 осіб ідентифікували себе українцями та всього 19 – русинами²⁴.

* **Аромун**, аромун, армини (самоназва), македонські румун, цінцари, куцовлахи, каравлахи – спільнота на Півночі Греції, у Південній Сербії, Македонії, Північно-Східній Албанії, Болгарії та Румунії. Загальна кількість близько 110 тис. осіб. Мова – аромунська романської групи індоєвропейської мовної сім'ї. Група аромун в Албанії (фаршероти) розмовляє особливою говіркою. Віруючі аромуні здебільшого православні.

** **Карашовани**, кершовани, крашовани – слов'янська спільнота в комунах Карашова та Лупак (повіт Караш-Северін). Більшість із них наразі ідентифікують себе хорватами. У 1992 році нараховувалось 2 775 карашованив, у 2002 році – тільки 206 осіб (за іншими даними 207).

Зауважмо, що майже відсутність русинської ідентифікації в русинському (за П.-Р. Магочієм) повіті Марамуреш, що межує з Тячівським та Рахівським районами Закарпаття, є найслабшою ланкою русинського руху в сучасній Румунії. За останнім переписом, із 510 109 жителів у гірському повіті поряд із 34 026 українцями (6,67 % населення повіту) виявилось тільки 56 русинів (0,01 %). Прикметний факт – усі 56 русинів проживають у муніципіях Бая Марє (46 осіб) та Сігету Мармаціей (10 осіб)²⁵. Із 46 русинів Бая Марє вважають рідною русинську мову 34 особи, а з 10 русинів Сігету Мармаціей – тільки двоє²⁶. У сільській місцевості, де за логікою лідерів русинських організацій повинна побутувати русинська традиція та ідентичність, українське населення взагалі не розуміє постановки питання про окремішність русинів як етносу. У цьому автор публікації пересвідчився під час спільних румунсько-українських польових етнологічних експедицій у цьому краї впродовж останніх дев'яти років. Загалом респонденти засвідчують, що самоназва «русин» («рутен», «рутян») використовувалася раніше, наразі етнонім «українець» визнається загальноприйнятним.

Згідно з переписом населення 2002 року, у низинному повіті Сату Марє, який межує з Хустським та Виноградівським районами Закарпаття, з 367 275 осіб русинами себе визнали 19. З них 8 – мешканці муніципію Сату Марє та 1 – муніципію Карей. У середовищі сільської місцевості найбільша кількість – 6 осіб, які назвалися русинами, проживають у межах комуни Доба, 2 – мешканці с. Мікула та по одному русину в комунах Лазурь та Втіш²⁷.

Структурно-організаційні параметри русинського руху Румунії

Культурний союз русинів Румунії створено у 2000 році як організацію, що презентує одну з національних меншин держави. Прикметно, що громадська структура була організована напередодні парламентських виборів у країні, які відбулися 26 листопада того самого року. Саме під час цих виборів русинська організація набрала найбільшу кількість голосів на виборах до Палати депутатів – 6 942. Найбільше виборців, які проголосували за організацію, було зафіксовано в повіті Прагова – 1 712 осіб; у повіті Ясси – 773 особи; Тіміш – 615 осіб; Марамуреш – 525 осіб; Муреш – 484 особи; Арад – 370 осіб; Клуж – 366 осіб; Сучава – 257 осіб; Брашов – 253 особи²⁸.

Звісно, попри відсутність русинської етноідентифікації в зазначених регіонах країни, привертає увагу занадто стрімкий електоральний злет русинської організації відразу після її структурного ста-

новлення на початку 2000 року. До прикладу, у 2000 році тільки в повіті Сату Маре товариство русинів отримало 321 голос, тоді як СУР ненабагато більше – 354 голоси виборців²⁹. Привертає увагу домінування голосів, поданих за товариство русинів, у містах повіту – Сату Маре (68 осіб), Негрешть-Оаш

(17 осіб), Ташнад (14 осіб), Карей (13 осіб). У багатьох поселеннях повіту, де взагалі не мешкають українці або ж русини, було зафіксовано голоси за Культурний союз русинів Румунії. Отож, головним завданням товариства постала проблема електоральної мобілізації своїх прихильників.

Таблиця 1

Кількість голосів, поданих за Культурний союз русинів Румунії на виборах до Палати депутатів 2000 та 2004 років³⁰

Повіти Румунії	Кількість голосів за Культурний союз русинів Румунії	
	26.11.2000 р.	28.11.2004 р.
Алба	198	172
Арад	370	54
Арджеш	162	23
<i>Бакеу</i>	<i>0</i>	<i>58</i>
Бігор	163	68
<i>Бістріца-Несеуд</i>	<i>0</i>	<i>53</i>
<i>Ботошань</i>	<i>98</i>	<i>160</i>
<i>Бреїла</i>	<i>0</i>	<i>30</i>
Брашов	253	37
Бухарест (муніципій)	178	85
<i>Бузеу</i>	<i>0</i>	<i>116</i>
<i>Калараш</i>	<i>0</i>	<i>40</i>
<i>Караїш-Северін</i>	<i>0</i>	<i>40</i>
Клуж	366	53
Констанца	117	46
<i>Ковасна</i>	<i>0</i>	<i>11</i>
<i>Димбовіца</i>	<i>0</i>	<i>37</i>
Долж	86	15
<i>Галаць</i>	<i>0</i>	<i>48</i>
<i>Джурджу</i>	<i>0</i>	<i>14</i>
<i>Горж</i>	<i>0</i>	<i>15</i>
<i>Гаргіта</i>	<i>0</i>	<i>43</i>
Гунедоара	207	385
<i>Яломіца</i>	<i>0</i>	<i>31</i>
Ясси	773	51
Ілфов	57	11
Марамуреш	525	135
<i>Мегедінць</i>	<i>0</i>	<i>21</i>
Муреш	484	174
<i>Нямц</i>	<i>0</i>	<i>118</i>
<i>Олт</i>	<i>0</i>	<i>57</i>
Прагова	1 712	123
<i>Селаж</i>	<i>0</i>	<i>31</i>
Сату Маре	321	30
<i>Сібіу</i>	<i>0</i>	<i>29</i>
Сучава	257	152
<i>Телеорман</i>	<i>0</i>	<i>31</i>
Тіміш	615	97
<i>Тульча</i>	<i>0</i>	<i>23</i>
<i>Вилча</i>	<i>0</i>	<i>56</i>
<i>Васлуй</i>	<i>0</i>	<i>51</i>
<i>Вранча</i>	<i>0</i>	<i>47</i>
Усього:	6 942	2 871

На виборах до Палати депутатів 28 листопада 2004 року Культурний союз русинів Румунії отримав 2 871 голос виборців. Найбільша кількість симпатиків організації була в рідному повіті лідера організації Гунедоара (Hunedoara) – 385 осіб. Далі за кількісним відношенням: повіт Муреш – 174 особи; Алба – 172 особи; Ботошань – 160 осіб; Сучава – 152 особи; Марамуреш – 135 осіб; Прагова – 123 особи; Нямц – 118 осіб; Бузеу – 116 осіб. У Сату Марє під час виборів тільки 30 осіб віддали голоси за русинське товариство, а за СУР – 226³¹.

Маючи в наявності матеріали виборів до Палати депутатів 2000 та 2004 років у розрізі повітів Румунської держави, можна зробити певні узагальнення щодо електоральної динаміки Культурного союзу русинів Румунії. Як бачимо з таблиці 1, в електоральному полі русинського товариства відбулися майже фантастичні метаморфози. Результати 2004 року надзвичайно контрастують з успішним «румунським міленіумом» русинів. Проаналізувавши ці зміни, можна констатувати, що: 1) у 2004 році не було жодного повіту, де б товариство русинів отримало нульовий результат, як це було в 2000 році, натомість – по всіх повітах присутні декілька десятків голосів виборців (див. табл. 1); 2) катастрофічно зменшилася кількість голосів за русинське товариство в окремих повітах – Прагова (більше як у десять разів!), Тіміш, Ясси, Сату Марє, Марамуреш, Муреш, Клуж, Арад, Бухарест, Брашов, Бігор, Констанца; 3) окрім «нульових» повітів 2000 року, тільки в двох повітах Ботошань та Гунедоара у 2004 році відбувся певний електоральний підйом русинської організації.

На останніх парламентських виборах 30 листопада 2008 року Культурний союз русинів Румунії отримав уже більшу підтримку, ніж чотири роки тому – 4 514 голосів виборців³². На цих виборах товариству русинів у Сату Марє віддали голоси вже 46 осіб³³. Істотно зменшилась кількість голосів, які подано за СУР – 183. Однак ця цифра переконливо засвідчує співвідношення за шкалою «українство – русинство» та домінування саме української громадської організації, яка завдяки організаторській енергії Михайла Мачоки та його однодумців упродовж останніх років плідно взаємодіє з українським населенням краю.

На наш погляд, електоральні успіхи товариства русинів Румунії є радше результатом оптимально продуманої виборчої інженерії та етнополітичного менеджменту, але аж ніяк наслідком зростання прихильників русинського руху в Румунії. За свідченням лідера товариства Г. Фірцака, організація ще три роки тому нараховувала понад 1 тис. членів, які представлені десятима регіонами Румунської держави³⁴. Спроби активізувати русинський рух поки що не отримали адекватної та чіткої відповіді серед населення. Проведений 21–24 червня 2007 року IX Світовий конгрес русинів у м. Сігету Мармаціей загалом не викликав жодних особливих «примордіальних сентиментів» у місцевого насе-

лення, яке за логікою П.-Р. Магочія «мало би бути» русинським³⁵.

Якщо в середовищі інтелігенції повіту цю акцію оцінили критично, то в основній масі краян вона викликала неадекватне сприйняття. Зокрема, ішлося про відмову жителів українського села Рона де Сус брати участь у русинському конгресі; натомість були представлені мешканці сусіднього румунського села Рона де Жос. Саме про це нам свідчили жителі українських сіл Мараморощини. Про неспроможність залучити представників «русинської Мараморощини» свідчила місцева преса³⁶ та періодичне видання СУР³⁷. Про виступ фольклорного ансамблю з Рони де Жос, а не Рони де Сус, звітував у стінах румунського парламенту згодом Г. Фірцак³⁸.

Однак, попри відсутність внутрішньої легітимності, важливим досягненням з погляду зовнішнього інформаційного «прориву» та просування русинського бренду Румунії у світі, на нашу думку, є створення та функціонування аж двох інтернет-сайтів. Один з них, іменований як «Uniunea Culturală a Rutenilor din România / Культурне товариство русинів Романії», на головній (домашній) сторінці презентує чудовий вид Карпатських гір, державний прапор Румунії, ЄС та русинський синьо-біло-червоний триколон і витяг із праці Франциска-Оскара Галла «Русинський апокаліпсис»³⁹.

Рубрика «Новини» інформує про поточні справи організації, участь у різноманітних громадсько-культурних заходах світового русинства, а «Фотоальбом» ілюструє подібні форуми. У розділі «Персоналії» містяться біографічні відомості про Олександра Духновича (1803–1865), Енді Варгола (1928–1987) та Богдана Драгоша Павлука (1946–2005). Останній – виходець із повіту Арад, композитор, диригент та викладач музики. Упродовж останнього часу виконував функції головного секретаря Культурного товариства русинів Румунії. Рубрики «Мова та культура» та «Історична довідка» досить лаконічно інформують про мовно-культурне та національне відродження русинства.

У розділі «Про нас» автори сайта подають дуже стисло інформацію про створення, мету та завдання товариства. Рубрика «Зв'язок» надає можливість користувачам звернутися до головного представництва організації в Деві (повіт Гунедоара). В іншому розділі «Корисні контакти» зазначено інтернет-ресурси русинів США, Канади, Угорщини, Словаччини, Хорватії та Польщі; окрім цього, подано сайти державних установ Румунії та Світового банку. Рубрика «Download» надає можливість «закачати» русинську символіку (герб та гімн); народні пісні («Казала мені мати», «У саду», «Ой чорна я», «Недоля»); русинську поезію в декламуванні Івана Мойсюка («Гімн румунських Русинів», «Русь Карпатська», «Веселися, Русиніє», «Святий Вечур» тощо). Після прослуховування цих поезій може скластися враження, що автор декламує українською мовою з окремими діалектними елементами, яких, порівняно із закарпатськими, досить мало. Однак це окрема аналітична справа для фахівців-філологів.

Важливою є рубрика «Публікації», яка ознайомлює, на жаль, тільки з титульними сторінками DVD і текстових видань, які підготувало товариство.

Серед публікацій – уже згадувана двотомна праця Ф.-О. Галла «Русинський апокаліпсис» і його ж «Присутність руських гірників у вугільному басейні Долини Жіу» (2003), Г. Фірцака «Русини – народ несправедливо забутий» (2003)⁴⁰, І. Мойсюка «Во славу Божу» (2003), «Я родився русином» (2007), видання «Греко-Католицька словацько-русинська Парафія села Перегу Маре Арадського повіту» (2005)⁴¹, буклетні видання про русинів та євреїв Закарпаття тощо. Утім, на презентацію в повному об'ємі цих робіт розробники сайта поки що не спромоглися.

Інший офіційний інтернет-сайт має назву «Uniunea Culturală a Rutenilor din România», поряд з якою на головній сторінці семеро дівчат тримають прапор з написом «Rutenii din România» («Русини Романії»)⁴².

Сайт є румуномовним, хоча на перспективу декларується англомовна та русиномовна версія. Карта цього сайта подібна до проаналізованої вище. Своєрідною «родзинкою» є зображення Г. Фірцака із закликом проголосувати за цього кандидата до Палати депутатів. Це відкрита агітація за лідера русинського товариства, що розміщена на сайті постійно, без урахування часу виборчої кампанії.

Якщо порівнювати два сайти, то останній насиченіший на фотоілюстрації. Водночас рубрика «Русинські персоналії» не містить жодних відомос-

тей про засновника художньої школи поп-арту Е. Варгола, наявна інформація тільки про О. Духновича та Б.-Д. Павлюка. Серед нововведень – рубрика «Форум», однак вона має запрацювати «згодом». «Новини» інформують про світові події та їхнє значення для русинів, а розділ «Download» пропонує ряд новацій. Це – газета «Русин», церковно-слов'янські молитовні тексти, русинська символіка, гімн, рецепти приготування трьох русинських страв.

Варто також зазначити, що русинське товариство Румунії впродовж останніх років розгорнуло й певну культурно-просвітницьку роботу. Зокрема, організовано фольклорний колектив «Ластівочка», започатковано недільні школи, видається часопис «Руська віра» («Credința Rusină»). Однак найбільший успіх русинського руху – це презентація в парламенті країни.

Представництво русинів у румунському парламенті

Депутат парламенту Румунії Г. Фірцак народився 10 червня 1955 року у трансильванському містечку Лупень (Lupeni), яке розташоване в повіті Гунедоара (Hunedoara). Завершив історичні студії, а в 1997 році став доктором у галузі історії культури в Університеті «Бабеш – Бояї» (м. Клуж-Напока) під керівництвом відомого вченого, академіка Каміла Мурешану. Упродовж 1983–1984 років працював учителем загальної школи № 6 у місті Петріла (Petrila). Згодом, протягом 1984–1989 років, працював музеографом у Музеї Сармізеджетуса (Sarmizegetusa). Упродовж 1989–2000 років завідував секцією Музею Дакійської та Румунської цивілізації в місті Дева (повітовий центр Гунедоара)⁴³.

Етнічно змішане походження багатьох лідерів сучасного русинського руху є предметом дискусій. Опоненти Г. Фірцака зазвичай констатують угорськомовну практику його повсякденного спілкування і заперечують ширість русинської ідентичності. Як стверджує сам лідер русинського руху Румунії, його батько «був русином, а моя дорога мама є угоркою»⁴⁴. Водночас свою русинську лінію Г. Фірцак вибудовує від прадіда, який теж носив його ім'я і прибув як трудовий мігрант до Лупень в останньому десятилітті XIX ст. з території Підкарпатської Русі.

Свою депутатську діяльність по виборчому округу № 22 (Гунедоара) Г. Фірцак здійснює впродовж двох депутатських каденцій (2004–2008; з 2008 р.). Протягом 2000–2004 років він представляв виборчий округ № 31 (Прагова). Під час роботи в парламенті входив до депутатської групи національних меншин, яка нараховує 18 народних обранців, лідерів громадських організацій.

Таблиця 2 засвідчує, що як депутат Г. Фірцак упродовж останніх двох каденцій перебування в парламенті зосередив свою роботу на досягненні гендерної рівності в румунському суспільстві.

Таблиця 2

Робота депутата Г. Фірцака в складі постійних депутатських комісій⁴⁵

<i>Термін</i>	<i>Назва комісії</i>	<i>Посада</i>
1 депутатська каденція (2000–2004)		
До 14 жовтня 2002 р.	Комісія у справах культури, мистецтва та інформаційних зв'язків	Член
14 жовтня 2002 р. – 16 лютого 2004 р.	Комісія права, депутатської етики та недоторканості	Член
Із 16 лютого 2004 р.	Комісія у справах культури, мистецтва та інформаційних зв'язків	Член
2 депутатська каденція (2004–2008)		
З 27 грудня 2004 р.	Комісія у справах рівноправ'я між чоловіками та жінками	Заступник голови
	Підкомісія у справах рівноправ'я дітей	Член
3 депутатська каденція (з 2008 р.)		
Грудень 2008 р.	Комісія у справах рівноправ'я між чоловіками та жінками	Заступник голови

Поряд з роботою в постійних комісіях депутат Г. Фірцак був задіяний у роботі комісії законності, спеціальних та постійних громадських комісіях. Ще під час першого депутатства він брав участь у роботі спеціальної комісії для розробки законодавчих пропозицій передбачених ст. 79 Закону № 29/2000. Вони стосувалися системи національних відзнак та затвердження законопроектів задля схвалення відповідних розпоряджень та невідкладних урядових постанов у цій галузі⁴⁶.

Упродовж другої депутатської каденції (2004–2008) Г. Фірцак виконував функції секретаря постійної громадської комісії палати депутатів та Сенату зі зв'язків з ЮНЕСКО⁴⁷. Починаючи з 28 червня 2006 року, лідер русинського товариства залучений до роботи парламентської комісії, яка розглядає питання революціонерів грудня 1989 року⁴⁸.

Ще однією формою парламентської активності депутата Г. Фірцака є участь у парламентських групах побратимства з іншими державами. Протягом 2000–2004 років він був членом трьох депутатських груп, які «приятелювали» з Угорщиною, Ліваном та Аргентиною. У рамках другої депутатської каденції додалася Південна Африка; до 19 березня 2008 року Г. Фірцак належав до парламентської групи, яка співпрацювала з ЮНЕСКО. У 2008 році додалася група співпраці з Мальтою та африканською Гвінеєю. *Зауважимо, що в парламентську групу побратимства з Угорщиною Г. Фірцак входить з 27 червня 2001 року незмінно. Таку постійність представляє в*

цій групі тільки один депутат від національних меншин – Атілла Варга – тривалий час заступник (2000–2008), а наразі голова цієї депутатської групи. Він є регіональним лідером Демократичного союзу угорців Румунії та депутатом від виборчого округу № 32 (Сату Марє).

Одним з елементів висвітлення громадсько-політичного портрета лідера русинського товариства Румунії є контент-аналіз його депутатської активності в парламенті. Представимо його у вигляді таблиці 3.

Порівнявши форми депутатської активності лідера румунських русинів у складі першої та другої парламентських каденцій, можна констатувати їхнє чисельне збільшення, за винятком депутатських запитів. Прикметним є й інше порівняння: якщо депутат від СУР Степан Ткачук упродовж 2000–2004 років виступив три рази на трьох засіданнях, то Г. Фірцак відповідно 28 разів на 26 засіданнях парламенту. Однак за цей час С. Ткачук мав більше законодавчих ініціатив (сім порівняно з трьома лідера русинів). Наступний голова СУР Степан Бучута протягом 2005–2008 років виступав 10 разів, подав 11 законодавчих ініціатив та 1 депутатський запит. У нинішньому складі парламенту він 18 разів брав слово на 16 засіданнях та мав 9 законодавчих ініціатив. Отже, за кількісним порівнянням переважає депутатська діяльність Г. Фірцака, що пояснюється популяризацією та просуванням нової для Румунії «русинської проблеми».

Таблиця 3

Контент-аналіз депутатської діяльності Г. Фірцака⁴⁹

Депутатські каденції / Форми депутатської активності	1 депутатська каденція (2000–2004)	2 депутатська каденція (2004–2008)	3 депутатська каденція (з 2008 р.)*
1. Виступи на пленарних засіданнях	28 (на 26 засіданнях)	32 (на 29 засіданнях)	18 (на 16 засіданнях)
2. Політичні декларації	13	17	3
3. Законодавчі ініціативи	3	13	9
4. Депутатські запити	5	1	–

* Станом на 07 квітня 2011 року.

Як правило, виступи на пленарних засіданнях стосуються поточних питань депутатської діяльності: розгляд проектів законів, робочі дискусії, розробка запитів на адресу уряду тощо. Тому на особливу увагу заслуговують 13 так званих «політичних декларацій» Г. Фірцака (сім з них стосуються саме русинського руху Румунії), сформульованих у період першої депутатської каденції. Власне, найперша подібна заява була зроблена ним на засіданні парламенту 4 червня 2002 року. У цій заяві було інформовано парламентарів про перебування делегації Культурного союзу русинів Румунії впродовж 25–26 травня 2003 року в Польщі на черговому засіданні Світової Ради русинів. Г. Фірцак підкреслив важливу роль виходу на світову арену русинської організації Румунії та наголосив на готовності співпраці з представниками всіх етнічних груп країни⁵⁰.

У своїх виступах депутат порушував питання збереження культурної спадщини русинів та заявляв про неправдиві наклепи авторів низки статей у періодичній пресі щодо діяльності Культурного союзу русинів Румунії (11 лютого 2003 р.). Досить часто лідер румунських русинів ознайомлював парламентарів з новинами світового русинського руху, адже з червня 2002 року товариство русинів Румунії стало членом Світової Ради русинів.

На засіданні парламенту 13 травня 2003 року депутат коротко розповів про «Дні русинської культури», які відбулися в Сучаві 9–11 травня того самого року за участю делегації представників русинських організацій зі Словаччини, Чехії, Польщі, Угорщини та України. А вже 17 червня парламентар повідомив про участь у роботі Світового конгресу русинів, що відбувся в Пряшеві 4–8 червня 2003 року. Депутати дізналися й про святкування 17 жовтня в м. Бая Маре двохсотліття від дня народження О. Духновича (4 листопада 2003 р.).

У травні 2004 року Г. Фірцак виступив з декларацією участі у виборчому процесі разом з Генеральним союзом асоціацій гуцульського етносу Румунії, заявивши, що підписаний відповідний протокол співпраці «двох етносів (русинів та гуцулів)» сприятиме «утвердженню демократичних принципів» у країні⁵¹. Такі заяви, зви-

чайно, викликали неадекватну реакцію в середовищі української інтелігенції, яка різко критикувала розмежування єдиної української спільноти.

Упродовж другої каденції (2004–2008) лідер русинів Румунії із 17 своїх заяв тільки 7 присвятив власне русинським проблемам. Як фахівець з історії він виступав з вимогами захистити культурну спадщину свого регіону, ратував за чистоту державної румунської мови в засобах масової інформації, подавав відповідні депутатські запити та законодавчі ініціативи. У цей період депутатська активність Г. Фірцака була сконцентрована навколо залучення до світового русинського руху та проведення конгресу на Мараморощині.

22 лютого 2005 року Г. Фірцак повідомив депутатів румунського парламенту про засідання Світової Ради русинів у Пряшеві під головуванням Андрія Копчі. Депутат зауважив, що його участь у цьому форумі мотивована відповідно до своїх повноважень «просуванням іміджу Румунії в світі», адже представництво русинів у парламенті на теренах Центрально-Східної Європи є досягненням саме Румунської держави⁵². Такий «промоушен» згодом привів до того, що на VIII Світовому конгресі русинів у Криниць (Польща) 23–26 червня 2005 року було прийнято рішення про проведення майбутнього конгресу в Румунії, а Г. Фірцака обрано віце-президентом Світової Ради русинів.

Упродовж 21–24 червня 2007 року в м. Сігету Мармацей відбувся Світовий конгрес русинів. Як зауважував сам Г. Фірцак, члени Світової Ради русинів «висловили задоволення тим, що Конгрес збігається зі вступом Румунії до Європейського Союзу та Румунія приділяє значну увагу до меншин; що й русини мають представництво в парламенті та фінансування з бюджету для утвердження власної самобутності»⁵³. Це фінансування дозволило проводити щорічні «Дні русинської культури» та інші заходи, про що чітко звітував парламентар у своїх виступах.

Оцінка русинського руху Румунії в середовищі інтелігенції

Постання русинської громадської організації викликало ряд оцінок з боку представників громадськості.

Оскільки Культурний союз русинів Румунії на момент свого виникнення майже не мав специфічної цільової групи (257 осіб по всій державі – це занадто мало), то це фактично спровокувало шквал негативних реакцій, насамперед в українській громаді держави.

Представники творчої інтелігенції, активісти СУР заперечують наявність власне «русинського руху» в державі. Подібно до громадської спілки гуцулів, вони солідарно розцінюють створення цієї організації з метою розколу громадської єдності українства Румунії. На сторінках видань СУР «Український вісник» та «Curierul ucraínean» з'явилися публікації, зміст яких зводився до такого: 1) у Румунії немає русинів як окремого етносу; це окремих етнічних українців, так само як і гуцули; 2) під час перепису необхідно записатись українцем за етнічним походженням, але румуном за громадянством; 3) діяльність Г. Фірцака мотивована місцем у парламенті; він не може бути русином, адже спілкується в побуті угорською мовою.

Румунський дослідник (українець за походженням, родом із с. Рона де Сус повіту Марамуреш), кандидат географічних наук Василь Куреляк в інтерв'ю кореспонденту газети «Український вісник» дав фахову оцінку побутування етнічних «русинів» та «гуцулів» і радив депутату від української громади С. Ткачуку, щоб термін «рутенець» не з'являвся в переписному листі 2002 року⁵⁴. Адекватну історико-філологічну розвідку щодо етнічного походження, але румуном за громадянством, зробили лінгвіст Іван Робчук та письменник Юрій Павліш⁵⁵. «Грубою фальсифікацією історії» назвав Корнелій Регуш реанімацію старого етнічного і створення відповідної організації Г. Фірцаком⁵⁶. Звісно, перепис засвідчив істотно малу чисельність осіб, які ідентифікували себе русинами, а спроба сконструювати гуцульську етнічну ідентичність взагалі не знайшла підтримки в населення. Однак, як згодом стверджував Михайло Михайлюк, «не допомогли ні скарги СУР, ні докази науково-історичного характеру щодо етно-географічної назви рутенців (русинів), які є українцями, як і гуцули»⁵⁷.

Напередодні перепису населення в періоді СУР активісти організації детально пояснювали, що березень 2002 року – це «екзамен свідомості і зрілості»⁵⁸. Оскільки «румунська “оригінальна” демократія виграла неіснуючу національну меншину», а починаючи з 1990 року, науковці, переважно в Сучавському повіті, раптом «відкрили» нібито ігноровану раніше «загадку» етнічну групу гуцулів, то українцям необхідно «бути собою»⁵⁹. Колишній голова СУР С. Ткачук на першій сторінці новинки «Curierul ucraínean» роз'яснював читачам, що українці мають декларуватись тільки українцями, а не гуцулами, рутенами, хохлами, русинами, руськими тощо, оскільки всі вони є справжніми українцями; адже молдовани, банатці, олтяни*, моци**, трансильванці є справжніми румунами⁶⁰.

* *Олтяни (Oltenii)* – жителі історичного регіону Олтенія, який розташований у Південно-Західній Румунії (повіти Долж, Горж, Мегедінць, Олт, Вилча, Телеорман).

** *Моци (Mocii)* – жителі території під назвою Țara Mociilor (Країна Моців), етнографічного регіону Румунії, розміщеного в горах Апушень, у басейні річок Аріеш та Крішул Алб (повіти Алба, Арад, Бігор, Клуж та Гунедоара).

Різно негативну оцінку діяльності лідера русинської організації дав С. Ткачук. В одній з публікацій під назвою «Прихвосні» він констатував, що русинська організація фактично складається з «двох членів-мадярів: Георгія Фірчака і Остапа-Франціска Галла. І на диво, і на сміх, цей “Союз” набрав набагато більше голосів, ніж ДСУР, завоювавши місце у Парламенті Румунії»⁶¹. Як відомо, у першу свою депутатську каденцію Г. Фірцак представляв повіт Прагова, де набрав понад 1 700 голосів. Лідер СУР іронічно твердив, що це голоси циган, адже русинський лідер «пустив чутку, що рутенці – це рударі-цигани»⁶². Угорський фактор та неіснуючу спільноту русинів у діяльності Г. Фірцака побачили не тільки активісти СУР, але й журналісти трансильванської «Evenimentul zilei»⁶³. В огляді ж українськомовних публікацій Румунії Г. Фірцак є виключно «депутатом від неіснуючої рутенської меншини в парламенті Румунії», який спілкується з П.-Р. Магочієм французькою, а з іншими учасниками Конгресу русинів у Сігету Мармаціей через перекладача⁶⁴. І надалі в публікаціях постать Г. Фірцака презентувалася в напівінвективному викладі, адже констатувалося, що від нього користі, «як від цапа молока», він не може порозумітися зі своїм електоратом рутенською мовою⁶⁵. Доводячи штучність русинського руху, М. Трайста проводив прями паралелі зі створенням Товариства карпатських русинів на Закарпатті і констатував, що «русинська пошесть не оминула і Румунію»⁶⁶.

Виважено, однак по суті критичну оцінку дали інші відомі лідери СУР у своїх інтерв'ю. Зокрема, член Ради СУР, голова Жіночої організації СУР, радник Міністерства культури Румунії Ярослав Колотило так оцінила практичну складову діяльності русинського товариства в Румунії: «Це нібито старі українці-русини, хоч у нас немає русинського руху. Але відомо, що цю організацію штучно створили румуни, які говорили, що коли Україна не визнає молдаван за румунів, то ми зробимо так, щоб вони мали рутенів. Їхній представник увійшов до румунського парламенту»⁶⁷.

Заступник голови СУР та голова повітового філіалу СУР в Сату Маре М. Мачока в інтерв'ю авторові цих рядків у чіткій манері конструктивної критики констатував: «Українці – це і є “рутяни”. Так до нас, українців, зверталися румуни колись... Багато простих людей питали під час перепису населення: “Хто ти є українець, румун чи рутян?” Вони казали, що “рутяни”. Але в Сату Маре це незначна кількість. Жодної організації у повіті Культурний союз рутенів Румунії не має. Однак під час виборів голова цієї організації Георгій Фірцак витрачає величезні кошти на агітацію. Звідси у селах, містах, де взагалі немає українців чи “рутян” є голоси за рутенську організацію»⁶⁸.

Рефлексії русинства в етнографічному полі

Зауважимо, що рутенська (русинська) ідентифікація майже не трапляється в сільських населених пунктах повітів Марамуреш та Сату Маре. Уперше перебуваючи в етнографічному полі низинного повіту Сату Маре (жовтень 2001 р.), довелося констатувати цей факт і наочно пересвідчитись у видаванні бажаного за дійсне з боку ідеологів та практиків русинства. Дійсно, що надзвичайно тоді вразило, це відсутність такого розрекламованого «закарпатського синдрому» – русинства. Місцеві українці на запитання про їхню національність (етнічне походження) однозначно відповідають: «ми – руські, українці», «говоримо по-руськи, по-українськи». Тобто, вони ототожнюють поняття «руський» і «українець» як два етнічні одного етносу. Кожен місцевий українець чітко розмежовує «руських» (українців) і «руських» (росіяни, «тих, що в Москві»). Опитані українці впевнені, що розмовляють українською, а не окремою русинською мовою⁶⁹. Згодом таке саме «здивування» щодо відсутності русинів очікувало нас у гірському Марамуреші (липень-серпень 2002 р.)⁷⁰.

Змінювалися населені пункти, респонденти, їхній соціальний статус та ролі – від пенсіонера до представника інтелігенції. Але їхні загальні рефлексії русинства Румунії можемо звести до такого: 1) опитані твердили: «ми є українцями, руськими; рутенами нас називали колись давно угорці, румуни»; 2) на запитання: «хто ж такі “руські”?» респонденти пояснювали, що це українці, а не росіяни, не розуміючи іншої альтернативи; 3) якщо на початку 2000-х років про діяльність русинської організації та її лідера Г. Фірцака знали та критично оцінювали представники тільки місцевої інтелігенції (учителі, лікарі, державні службовці), то з кожним роком сільське населення дізнавалося дедалі більше про існування відповідного руху.

На нашу думку, саме в результаті просування ідеї русинського руху в засобах масової інформації, відповідного представництва в парламенті Румунії та розмежування в українській громаді (створення ДСУР, Генерального союзу асоціацій гуцульського етносу) і набув розголосу русинський етноідентифікаційний фактор у країні впродовж останнього часу. Хоча в більшості населення він і викликає непорозуміння, збентеження чи іронію, водночас він вносить елемент зацікавлення, зрештою, породжує ситуативну ідентичність. Так, спілкуючись із сільськими жителями україномовних сіл повіту Марамуреш під час етнологічної експедиції в серпні 2007 року, ми фактично засвідчили факт конструювання русинської ідентичності під впливом засобів масової інформації.

Деякі опитані (так би мовити, «лідери думок» у селі) ознайомлені з діяльністю Культурного союзу русинів Румунії під головуванням Г. Фірцака, адже саме в червні цього року було проведено Конгрес русинів у Сігету Мармаціей. Респонденти показували русинський часопис «Credința Rusină» («Руська віра»), спеціально підготовлене румуномовне видання книги П.-Р. Магочія «Poporul de aiciunde: Istorie în imagini a rutenilor carpați» («Народ нізвідки») ⁷¹. Під впливом періодич-

ної преси, відповідної агітації чи інших чинників деякі респонденти конструюють цю ідентичність, порівнюючи власну мову і традиції із загальноукраїнськими. Так, респондент Микола Піпаш із с. Тиса зауважував: «Українці живуть в Україні, а ми тут – руснаки, українцями ся зробили 1944 року, коли зайшли руські»⁷². Саме в його обійсті сформовано солідний етномузей, який викликав справжній захват у делегатів IX Конгресу русинів у червні 2007 року⁷³. Очевидно, що саме популяризація русинської ідеї в Румунії та прямі контакти з русинськими лідерами останнім часом вплинули на реідентифікацію родини Піпашів, адже у фотодокументальному виданні (2005) про життя національних меншин вони презентували рубрику «Українці», а не «Русини»⁷⁴.

Водночас, як ми зауважували, більшість опитаних сільських жителів взагалі не усвідомлюють нагальності «проблеми» русинської ідентифікації та виявляють байдужість або збентеженість⁷⁵. Так, один респондент із м. Вішеу де Сус (присілок Васер) запевняв, що «руснаки, можливо, живуть у Сиготі, а ми тут українці; дідо мій з України прийшов, з Богдана»⁷⁶. Українська ідентичність є досить чіткою. Навіть перебуваючи в Україні, респонденти протиставляють себе російськомовному середовищу, яке у свою чергу теж фіксує цю ідентичність. Опитаний Василь Рогован із с. Коштіль згадував, як у 1992 році в Києві його і товаришів іменували «румунськими хахлами»⁷⁷.

Респонденти з яскраво вираженою етнічною самосвідомістю констатують штучність русинської ідеї в Румунії⁷⁸. Окремі опитані з кола сільської інтелігенції дають фактично фаховий аналіз проблеми, застерігають від політизації цього явища⁷⁹. Так, колишня вчителька Ірина Бобота, яка проживає в с. Кимпулунг ла Тиса (Довге Поле), стверджує, що «колись русинами нас називали мадяри; але тепер я дуже багато чую про рутенів, до цього часу такого не було, чомусь...»⁸⁰. На запитання: «хто ж такі русини?», респондентка провела паралелі з етнографічною групою угорців – чанго, які мають свої особливості, але «суть мадярами».

Попри загальні критичні рефлексії русинства, в етнографічному полі Північно-Західної Румунії поступово викристалізуються різновекторні позиції: від меркантильного сприйняття руху, амбіційного відмежування від СУР і сприйняття русинства до збентеження, іронії та різкої критики. Отож, як ми наголошували в окремій публікації, у випадку практичної роботи з українським населенням з боку русинських діячів та потурання на рівні держави майбутній перепис може зафіксувати більшу кількість так званих «рутенів» Румунії, як це відбулося в Словаччині⁸¹. Утім, це вже проблематика окремого наукового дослідження.

Висновки. Таким чином, русинський рух у сучасній Румунії виник як своєрідне завершення естафети інституціалізації русинських громадських структур у країнах Центрально-Східної Європи. На суспільно-політичній арені країни він постав на зламі тисячоліть – у 2000 році, саме напередодні парламентських виборів у Румунії.

Під час виборів у листопаді 2000 року Культурний союз русинів Румунії отримав суттєву перемогу – 6 945 голосів виборців. Русинському меншину відтоді презентує доктор історії Г. Фірцак. Якщо в 2000 році його обирали по виборчому округу № 31 (Прагова), то з 2004 року він уже представляє округ № 22 (Гунедоара). У 2004 році за русинське товариство віддали голоси 2 871 особа, що можна вважати справжнім електоральним провалом. Однак у 2002 році перепис населення зафіксував 257 русинів у Румунії, що стало своєрідною соціальною базою та організаційною мотивацією розгортання русинського руху. На останніх виборах організація Г. Фірцака набрала вже 4 514 голосів.

Варто зауважити, що репрезентант русинського руху Румунії досить активно просуває ідеї русинства в румунському парламенті. Про це свідчать чисельні політичні декларації та повідомлення Г. Фірцака на засіданнях Палати депутатів. Справжнім інформаційним «проривом» можна вважати створення двох інтернет-сайтів, за допомогою яких русинський рух відомий в інтелектуальному середовищі. Своєрідною рекламою русинського руху Румунії стало проведення в червні 2007 року IX Світового конгресу русинів у м. Сігету Мармаціей. Видавнича робота та культурно-просвітницькі акції також привертала увагу громадськості до русинського товариства Румунії впродовж останнього часу.

Аналізуючи оцінки діяльності русинського товариства в середовищі творчої інтелігенції, можна відзначити його неоднозначне прийняття. Як і щодо асоціації гуцульського етносу Румунії, загалом домінує іронія та критика доцільності функціонування організації, яку очолює Г. Фірцак. У середовищі СУР оцінки його діяльності мають досить різні негативні форми.

Зауважимо також, що в етнографічному полі повітів Марамуреш та Сату Маре про порушену проблему впродовж останніх років мовиться дедалі більше. Особливо після проведеного Світового конгресу в Сігету Мармаціей. Водночас населення традиційно ідентифікує себе українцями та не відокремлює етносу русинів від українців. Такої самої позиції дотримуються й місцеві румуни, угорці, цигани та німці.

Отже, можна констатувати, що в структурно-функціональному плані русинський рух Румунії є досить аморфним. До прикладу, порівняно з Пряшівщиною (Словаччина) чи Закарпаттям (Україна), йому бракує народної легітимачії, літературної традиції, відомих культурних та громадських діячів тощо. Отож, специфіка русинського руху Румунії полягає в невідповідності векторів мобілізаційної (ситуативної) організації його лідерів та примордіальної (української) сутності його «несвідомих реципієнтів».

Примітки

¹ *Магочій П.-Р.* Зауваження, представлені на V-ому Світовому конгресі русинів (Ужгород, Україна, 25 червня 1999 року) / Павло-Роберт Магочій // Руснацький світ : Науково-популярний збірник. Т. 2 / Русинське науково-освітнє товариство; Карпаторусинський науковий центр; укладач М. П. Макара. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2001. – С. 23.

² *Мітряєва С. І.* Процеси асиміляції українців у країнах Центральної та Східної Європи (Польща, Угорщина, Словаччина, Румунія) / С. І. Мітряєва, А. М. Клайзнер // Законодавче забезпечення прав і свобод національних меншин в Україні та його відповідність міжнародно-правовим нормам : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 23–24 травня 2006 р., Ужгород, Україна / за ред. Ю. М. Бисаги. – Ужгород : Ліра, 2006. – С. 32–40.

³ *Клайзнер А. М.* Сегментація української меншини у країнах Центрально-Східної Європи (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія) / Анжеліка Матяшівна Клайзнер // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4 (5). – С. 107.

⁴ *Магочій П.-Р.* Народ нізвідки : Люстрована історія карпаторусинів / пер. з англ. С. Біленького, Н. Кушко; сюжетні комент. до іл. В. Падяка / Павло-Роберт Магочій. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2006. – С. 9.

⁵ Там само. – С. 11.

⁶ *Magoci P. R.* Poporul de niciunde : Istorie în imagini a rutenilor carpatici / Pavlo Robert Magoci. – Ujgorod : Editura lui V. Padeac, 2007. – P. 11.

⁷ Ibid. – P. 4.

⁸ *Магочій П.-Р.* Народ нізвідки... – С. 103.

⁹ Там само. – С. 109.

¹⁰ *Магочій П.-Р.* Карпатські Русини / переклад из словацької: Д. Поп / Павел Роберт Магочій. – Видаватель : Карпаторусинський научный центр, 2002. – 24 с.

¹¹ *Magocsi P. R.* Rutenii / Editor-coordonar dr. Georghe Fircsak / Paul Robert Magocsi. – București : Uniunea Culturală a Rutenilor din România, 2003. – 24 p.

¹² *Суляк С.* Русини в історії: прошле и настоящее (III) [Електронний ресурс] / Сергей Суляк // Одна родина. Фонд стратегической культуры. – Украинская редакция. – Режим доступу до статті : <http://odnarodyna.ru/articles/12/407.html>.

¹³ *Брутер В.* Местные выборы в Румынии. Первый итог. Румыны хотят стать немцами [Електронний ресурс] / Владимир Брутер // Международный институт гуманитарно-политических исследований. – Режим доступу до статті : <http://igpi.ru/info/people/bruter/romal.html>.

¹⁴ *Horvat L.* Ucrainenii județului Satu Mare și Maramureș: coliziuni etnice, lingvistice și confesionale reflectate prin prisma recensământului populației din 2002 / Liuba Horvat // Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate / Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність / Coordinatori: Viorel Ciubotă, Toader Nicoară, Mikola Vegheș, Liuba Horvat / Редактори: Виорел Чубота, Тоадер Нікоара, Микола Вегеш, Люба Горват. – Cluj-Napoca : Editura Presa Universitară Clujană; Editura Muzeului Sătmărean, 2007. – P. 323–324.

¹⁵ Ibid. – P. 329–330.

¹⁶ *Recensământul Populației și Locuințelor 18 marție 2002. Vol. IV. Structura Etnică și Confesională [Електронний ресурс].* – Institutul Național de Statistică. – București : Editura «Revista Română de Statistică», 2003. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – (Recensământul Populației și Locuințelor, 18 marție 2002). – Систем. вимоги: Pentium-266; 32 Mb RAM ; CD-ROM Windows 96/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрана.

¹⁷ *Плішкова А.* Марамореш... [Електронний ресурс] / Анна Плішкова // Академія русинської культури в Словенській республіці. – Режим доступу до статті : <http://www.rusynacademy.sk/rusynski/maramaros.htm>.

¹⁸ *Principalii indicatori pe județe și categorii de localități: Rezultate preliminare*

[Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : <http://www.recensamant.ro/fisiere/Analiza%20date%20prelim.doc>.

¹⁹ Трайста М. Русини – фальшива декорація на політичній сцені Центральної Європи / Михайло Трайста // Український вісник. – 2007. – № 7–8. – С. 10; Traista M. Pseudocongresul rutenilor / Mihai Traista // Curierul Ucrainean. – 2007. – No 99–100. – P. 9.

²⁰ Minoritățile naționale din România // Diversitate Etnoculturală în Europa (2003) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : http://www.edrc.ro/docs/docs/pliant_minUE-RO.pdf.

²¹ Ibidem.

²² Principalii indicatori pe județe și categorii de localități: Rezultate preliminare [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : <http://www.recensamant.ro/fisiere/Analiza%20date%20prelim.doc>.

²³ Notă metodologică [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : www.insse.ro/cms/files/RPL2002INS/vol4/notavol4.pdf; Populația după etnie și limbă maternă, pe județe [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : <http://www.insse.ro/cms/files/RPL2002INS/vol4/tabele/t4.pdf>.

²⁴ Rezultatele recensământului în județul Hunedoara [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : <http://2002.informatia.ro/index.php?name=News&file=article&sid=570&theme=Printer>.

²⁵ Direcția Județeană de statistică (Baia Mare). Județul Maramureș. Recensământul populației și al locuitorilor (2002). Populația stabilă după etnie.

²⁶ Direcția Județeană de statistică (Baia Mare). Județul Maramureș. Recensământul populației și al locuitorilor (2002). Populația stabilă după limbă maternă.

²⁷ Особистий архів голови повітового філіалу Союзу українців Румунії Михайла Мачоки (м. Сату Маре). – Спр. Județul Satu Mare. Recensământul populației și al locuitorilor (2002). Populația stabilă după etnie.

²⁸ Alegerile generale din România (1990–2004) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : http://alegeri.referinte.transindex.ro/megye.php?t=part&ev=2000&k_sz=k&b=2&part_kod=P73.

²⁹ Особистий архів голови повітового філіалу Союзу українців Румунії Михайла Мачоки (м. Сату Маре). – Спр. Rezultatele alegerilor generale din 26 noiembrie 2000 pentru Camera Deputaților, pe localități.

³⁰ Таблицю складено за даними інтернет-сайта : <http://alegeri.referinte.transindex.ro/>.

³¹ România. Biroul electoral central. Voturi valabil exprimate pe circumscripții electo-

rale și partide. Camera Deputaților. – Pag. 17 [Електронний ресурс] // Centrul de Analize și Studii politice. – Режим доступу до документа : http://alegeri.org.ro/cd_votve_ce_p.pdf.

³² За даними сайта : http://www.e-transport.ro/REZULTATE_ALEGERI_PARLAMENTARE_2008_REZULTATE_BEC-i87-news21004-p83.html.

³³ Особистий архів автора. – Спр. Numarul Voturilor valabil exprimate și obținute în județul Satu Mare 30.11.2008.

³⁴ Лявинець С. Бисіда из подпредседов Світової Рады Русинув, депутатом Парламента Румунії др. Георгієм Фірцаком / Степан Лявинець // Русинський світ / Ruszin világ. – 2006. – Річник IV. – Чис. 32. – С. 5.

³⁵ Дві найголовніші задачі – школи і списована людей. Главный выступ на 9. Світовім конгресі председей Світової ради Русинів Павла Роберта Магоція, Марамуреш-Сірет, Румунія, 22. юна 2007 // Русинський світ / Ruszin világ. – 2007. – Річник V. – Чис. 46. – С. 8.

³⁶ Năsui F. Delegații la Congresul mondial al rutenilor au plecat încântați din Maramureș [Електронний ресурс] / Florentin Năsui // Graiul Maramureșului. – 2007. – 25 iunie. – Режим доступу до статті : <http://www.graiul.ro/?p=1911>.

³⁷ Traista M. Pseudocongresul rutenilor. – P. 9.

³⁸ DEZBATERI PARLAMENTARE. Ședința Camerei Deputaților din 26 iunie 2007. 1. Declarații politice și intervenții ale deputaților: 1.13. Gheorghe Firczak - intervenție cu tema «Al noulea Congres mondial al rutenilor, Sighet, 21–24 iunie 2007» [Електронний ресурс] // Camera deputaților. Parlamentul României. – Режим доступу до документа : <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=6338&idm=1,13&idl=1>.

³⁹ Див.: <http://www.rutenii.ro/>.

⁴⁰ Фірцак Г. Русини – народ несправедливо забутий. Исторично-географічний огляд / Георгій Фірцак. – București : Uniunea Culturală a Rutenilor din România, 2003. – 32 с.

⁴¹ Parohia Greco-Catolică Slovaco-Ruteană Peregu Mare, județul Arad / Греко-католицька словацько-русинська Парафія села Перегу Маре Арадського повіту. – Peregu Mare, 2005. – 12 p.

⁴² Див.: <http://www.rutenii.ro/ro/>.

⁴³ Gheorghe FIRCAK. Curriculum Vitae [Електронний ресурс] // Camera deputaților. Parlamentul României. – Режим доступу до документа : <http://www.cdep.ro/pls/parlam/structura.mp?idm=109&cam=2&leg=2008&pag=0&idl=1>.

⁴⁴ Sunt un fiu al județului Hunedoara, rutean și cetățean român! [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : http://www.ziare.com/Sunt_un_fiu_al_

județului Hunedoara_rutean_si_cetatean_roman-un1020.html.

⁴⁵ Таблицю складено за даними інтернет-сайта Парламента Румунії : <http://www.cdep.ro>.

⁴⁶ Comisia specială pentru elaborarea propunerilor legislative prevăzute la art. 79 din Legea nr. 29/2000 privind sistemul național de decorații al României și avizarea proiectelor de legi pentru aprobarea ordonanțelor și ordonanțelor de urgență emise de Guvern în acest domeniu [Електронний ресурс] // Camera deputaților. Parlamentul României. – Режим доступу до документа : <http://www.cdep.ro/pls/parlam/structura.co?idc=18&cam=2&leg=2000&idl=1>.

⁴⁷ Comisia permanentă comună a Camerei Deputaților și Senatului pentru relația cu UNESCO [Електронний ресурс] // Camera deputaților. Parlamentul României. – Режим доступу до документа : <http://www.cdep.ro/pls/parlam/structura.co?idc=97&cam=0&leg=2004&idl=1>.

⁴⁸ Comisia parlamentară a revoluționarilor din Decembrie 1989 [Електронний ресурс] // Camera deputaților. Parlamentul României. – Режим доступу до документа : <http://www.cdep.ro/pls/parlam/structura.co?idc=17&cam=0&leg=2008&idl=1>.

⁴⁹ Таблицю складено за даними інтернет-сайта Парламента Румунії : <http://www.cdep.ro>.

⁵⁰ Firczak G. Discursuri parlamentare / Parliamentary speeches / George Firczak. – București – Deva, 2005. – P. 17–22; DEZBATERI PARLAMENTARE. Ședința Camerei Deputaților din 4 iunie 2002. Intervenții ale domnilor deputați: 1.4. Gheorghe Firczak – declarație politică referitoare la «activitatea Uniunii Culturale a Rutenilor din România» [Електронний ресурс] // Camera deputaților. Parlamentul României. – Режим доступу до документа : <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=5297&idm=1,04&idl=1>.

⁵¹ DEZBATERI PARLAMENTARE. Ședința Camerei Deputaților din 11 mai 2004. Intervenții ale domnilor deputați: 1.6. Gheorghe Firczak – intervenție cu titlul «Rutenii și huțulii» [Електронний ресурс] // Camera deputaților. Parlamentul României. – Режим доступу до документа : <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=5672&idm=1,06&idl=1>.

⁵² DEZBATERI PARLAMENTARE. Ședința Camerei Deputaților din 22 februarie 2005. Intervenții ale domnilor deputați: 1.9. Gheorghe Firczak – declarație politică intitulată «Consiliul mondial al rutenilor – Preshov 2005» [Електронний ресурс] // Camera deputaților. Parlamentul României. – Режим доступу до документа : <http://www.cdep.ro/pls/steno/>

steno.stenograma?ids=5810&idm=1,09&id=1.

⁵³ DEZBATERI PARLAMENTARE. Ședința Camerei Deputaților din 27 februarie 2007. 1. Declarații politice și intervenții ale deputaților: 1.16. Gheorghe Firczak - intervenție cu tema «Consiliul Mondial al Rutenilor, Sighet 2007» [Електронний ресурс] // Camera deputaților. Parlamentul României. – Режим доступу до документа : <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=6241&idm=1,16&id=1>; DEZBATERI PARLAMENTARE. Ședința Camerei Deputaților din 26 iunie 2007. 1. Declarații politice și intervenții ale deputaților: 1.13. Gheorghe Firczak – intervenție cu tema «Al noulea Congres mondial al rutenilor, Sighet, 21–24 iunie 2007» [Електронний ресурс] // Camera deputaților. Parlamentul României. – Режим доступу до документа : <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=6338&idm=1,13&id=1>.

⁵⁴ Трайста М. На території Румунії немає ніяких русинів – є тільки українці : Інтерв'ю з доктором географічних наук Василем Куреляком / Михайло Трайста // Український вісник. – 2001. – № 15–16. – С. 11.

⁵⁵ Robciuc I. Cine sunt rutenii? / Ion Robciuc // Curierul ucrainean. – 2002. – No 100. – P. 7; Robciuc I. Rutenii, ultima stație / Ion Robciuc // Curierul ucrainean. – 2007. – No 99–100. – P. 1; Pavliș I. Ruteni în România? / Iuri Pavliș // Curierul ucrainean. – 2007. – No 93–94. – P. 11; No 95–96. – P. 13.

⁵⁶ Reguș C. Rutenii – o glosolană falsificarea istoriei / Corneliu Reguș // Curierul ucrainean. – 2002. – No 103–104. – P. 7.

⁵⁷ Михайлик М. Так, українцям потрібна єдність! / Михайло Михайлюк // Український вісник. – 2007. – № 11–12 (червень). – С. 4.

⁵⁸ Регуш К. Загальний перепис населення – березень 2002. Екзамен свідомості і зрілості / Корнелій Регуш // Український вісник. – 2002. – № 3–4. – С. 6.

⁵⁹ Михайлюк М. Будьмо собою – українцями! Наближається перепис населення / Михайло Михайлюк // Український вісник. – 2002. – № 3–4. – С. 7; Руснак А. Є тільки українці / Андрій Руснак // Український вісник. – 2002. – № 3–4. – С. 10.

⁶⁰ Тсасіус Ș. Recensământul / Ștefan Tscaciuc // Curierul ucrainean. – 2000. – No 94–95. – P. 1.

⁶¹ Ткачук С. Прихвосні / Степан Ткачук // Український вісник. – 2001. – № 1–2. – С. 4.

⁶² Там само.

⁶³ Ciocan Ș. Ca să prindă un loc în Camera Deputaților, Ungurul Firczak s-a dat rutean / Ștefan Ciocan // Curierul ucrainean. – 2003. – No 3–4. – P. 3.

⁶⁴ Михайлюк М. Діалогу не вийшло / Михайло Михайлюк // Український вісник. – 2007. – № 13–14. – С. 3–4.

⁶⁵ Фірцак «комизиться» // Український вісник. – 2004. – № 15–18. – С. 10; Тсасіус Ș. Eposal: Firczak s-a peticit cu Popovici / Ștefan Tscaciuc // Curierul ucrainean. – 2003. – No 7–8. – P. 4; Тсасіус Ș. Vânzare de neam pe 30 de firzaci / Ștefan Tscaciuc // Curierul ucrainean. – 2003. – No 9–10. – P. 4; Toderășcu G. C. Cacealmaua apud Firczak / G. C. Toderășcu // Ibidem.

⁶⁶ Трайста М. Русини – фальшива декорація на політичній сцені Центральної Європи. – С. 10.

⁶⁷ Атаманюк Ю. Українці в Румунії – це не лише переселенці з України, а переважно автохтонне населення [Електронний ресурс] / Юрій Атаманюк // ДУДА. Держава Україна – Діаспора. – Режим доступу до статті : http://duda.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=404&Itemid=82.

⁶⁸ Зан М. Актуальне інтерв'ю з головою філії Союзу українців Румунії в Сату Марє Михайлом Мачокою / Михайло Зан // Український вісник. – 2010. – № 1–2. – С. 8.

⁶⁹ Зан М. П. Буття нашої діаспори : українці Сатумарського повіту (Румунія) / Михайло Петрович Зан // Carpatica – Карпатика. – Ужгород : Приватна друкарня Романа Повча, 2002. – Вип. – 14. Проблеми вітчизняної і зарубіжної історії з найдавніших часів до наших днів. Ювілейний збірник на пошану доктора історичних наук, професора Василя Івановича Худанича. – С. 330–331.

⁷⁰ Вегеш М. Враження з того боку Тиси / М. Вегеш, М. Зан // Carpatica – Карпатика. – Ужгород : Видавництво Ужгородського національного університету, 2003. – Вип. 21. Політологічні студії: історія, теорія, практика. – С. 371–374.

⁷¹ Особистий архів автора. Записи польових етнологічних досліджень в повітах Марамуреш та Сату Марє. Респондент Марія Піпаш (1930 р. н.) / с. Тиса, повіт Марамуреш, 16 серпня 2007 р.

⁷² Особистий архів автора. Записи польових етнологічних досліджень в повітах Марамуреш та Сату Марє. Респондент Микола Піпаш (1926 р. н.) /

с. Тиса, повіт Марамуреш, 16 серпня 2007 р.

⁷³ Мориляк В. Інтерв'ю из председов Общества Русинської Культуры О. Сільцер-Ликович / Валерія Мориляк // Русинський світ / Ruszin világ. – 2007. – Річник V. – Чис. 45. – С. 15.

⁷⁴ Alterimage : documentar fotografic despre minoritățile naționale din România / Editor : Rarița Szakáts. – Cluj-Napoca : Centrul de resurse pentru diversitate etnoculturală, 2005. – P. 86–87.

⁷⁵ Особистий архів автора. Записи польових етнологічних досліджень в повітах Марамуреш та Сату Марє. Респондент Теодор Колопельник (1943 р. н.), с. Ремети, повіт Марамуреш, 9 жовтня 2006 року.

⁷⁶ Особистий архів автора. Записи польових етнологічних досліджень в повітах Марамуреш та Сату Марє. Респондент Ілля Гібушак (1939 р. н.), м. Вішеу де Сус, повіт Марамуреш, 29 серпня 2008 року.

⁷⁷ Особистий архів автора. Записи польових етнологічних досліджень в повітах Марамуреш та Сату Марє. Респондент Василь Рогован (1962 р. н.), с. Коштіль, повіт Марамуреш, 30 серпня 2008 року.

⁷⁸ Особистий архів автора. Записи польових етнологічних досліджень в повітах Марамуреш та Сату Марє. Респондент Микола Кочержук (1933 р. н.), с. Бистрий, повіт Марамуреш, 14 жовтня 2003 року; Респондент Юрій Кравчук (1950 р. н.), с. Кричунів, повіт Марамуреш, 11 жовтня 2006 року.

⁷⁹ Особистий архів автора. Записи польових етнологічних досліджень в повітах Марамуреш та Сату Марє. Респонденти Павло Романюк (1953 р. н.) і Василь Куреляк (1969 р. н.) / с. Кричунів, повіт Марамуреш, 19 серпня 2007 року.

⁸⁰ Особистий архів автора. Записи польових етнологічних досліджень в повітах Марамуреш та Сату Марє. Респондент Ірина Бобота (1935 р. н.) / с. Кимпулунг ла Тиса, повіт Марамуреш, 17 серпня 2007 року.

⁸¹ Зан М. Українці Пряшівщини та Мараморощини на початку ХХІ ст. (словацька та румунська моделі асиміляційних процесів) / М. Зан, П. Леню // Етнічна історія народів Європи : зб. наук. праць. – К. : УНІСЕРВ, 2007. – Вип. 23. – С. 46–50.